

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ ПРОДУКЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ СПИРТОВОЇ ГАЛУЗІ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ

О.І. Мельничук

Одеський державний аграрний університет

Ключові слова: ринок, конкуренція, спирт, біоетанол, агропромисловий комплекс, попит, пропозиція, державне підприємство, спиртовий завод.

Анотація. У статті розглядаються особливості розвитку сучасного вітчизняного ринку продукції спиртової галузі агропромислового комплексу. Сучасний ринок спиртової продукції характеризується як результат історично зумовленої еволюції системи економічних відносин у даній галузі. Запропоновано заходи щодо забезпечення повноцінного функціонування ринку продукції спиртової галузі та підвищення економічної ефективності діяльності спиртових заводів.

Вступ. Сучасний розвиток вітчизняних підприємств відбувається на ринкових засадах. Ринок продукції кожної галузі змушує господарюючі суб'єкти здійснювати пошук найбільш перспективних напрямів економічного руху, потребуючи для цього надійного наукового супроводу. Звідси виникає необхідність з'ясування особливостей розвитку ринку продукції спиртової галузі як об'єктивної бази для високоефективного функціонування підприємств, що формують та забезпечують даний сектор економіки.

Аналіз останніх досліджень. Різні аспекти розвитку виробництва спирту етилового в нашій країні в своїх працях висвітлюють фахівці спиртової промисловості, а саме Домарецький В., Жолнер І., Маринченко В., Олійничук С., Сосницький В., Українець А. [1, 2, 3, 4]. Проблеми основних постачальників сировини для спиртових заводів, а саме підприємств цукрової галузі та аграрного сектору досліджують Багрий Т., Набок Ю., Стасіневич В. [5, 6, 7, 8]. В окремих джерелах розглядаються особливості ринку продукції підприємств спиртової галузі, проте комплексній оцінці даних особливостей науковцями не приділено належної уваги, що зумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета дослідження – узагальнення особливостей розвитку сучасного вітчизняного ринку продукції підприємств спиртової галузі АПК.

Результати досліджень. Особливості сучасного ринку продукції підприємств спиртової галузі витікають із його минулого. Адже розвиток спиртового виробництва в нашій країні має глибоке історичне коріння. Аналіз літературних даних [9, с. 5-12; 10, с. 2] дозволяє стверджувати, що існуючий ринок продукції підприємств спиртової галузі є результатом історично обумовленої еволюції системи економічних відносин, характерні риси якої проявляються через національну ідентифікацію та виступають в якості її першочергової особливості.

Друга особливість полягає в масштабності та різноманітності виробництва продукції та здійснюваних послуг. В розрахунку на рік підприємства концерну спиртової галузі можуть виробляти: спирту із харчової сировини - 61,45 млн. декалітрів; горілки і лікєро-горілочних виробів - 35,6 млн. декалітрів; дріжджів хлібопекарських - 47,8 тис. тонн; дріжджів сухих кормових - 28 тис. тонн; вуглекислоти зрідженої - 109 тис. тонн; соків спиртованих - 9,4 тис. тонн; концентрат кормового вітаміну В₁₂; високооктанової кисневмісної добавки до бензинів (ВКД) (біоетанолу) - 60 тис. тонн; скломиючих рідин - 2,0 тис. тонн.

На спиртових та лікєро-горілочних заводах, крім основної продукції - спирту та горілки, - налагоджено виробництво ще близько 30 видів продукції, а саме: вина, плодоовочевих консервів, солоду житнього, солоду пивоварного, концентрату квасного сусла, макаронних виробів, мінеральної води, безалкогольних напоїв, кондитерських виробів, майонезу, оцту спиртового харчового, екстракту хмелю, парфумів, розчинників, морилки, незамерзаючих рідин та іншої продукції.

Одна з особливостей формування ринкової пропозиції продукції спиртової галузі України ґрунтується на розміщенні підприємств за принципом наближення промислового виробництва до джерел сировини (меляса, зерно).

Важлива особливість спиртової галузі полягає в тому, що супутня (ефіроальдегідна фракція, - сивушне масло) та побічна продукція (СО₂ - діоксин вуглецю з газів бродіння), а також відходи виробництва галузі (барда), в силу своєї функціональної специфіки, може стати провідною, реалізуючи досягнення науково-технічного прогресу.

В процесі виробництва, крім основних продуктів, - спирту і діоксиду вуглецю - одержують супутню - головну фракцію етилового спирту (ГФ) та сивушне масло. Із мелясної бражки у двопродуктовій схемі, крім спирту і діоксиду вуглецю, одержують хлібопекарські дріжджі. Сивушне масло і ГФ, які виділяються у процесі ректифікації етилового спирту, випускають у вигляді технічних продуктів. ГФ у суміші з бензином цілком може бути використана як добавка до палива для автомобілів [2, с. 9]. При комплексній переробці меляси можна одержувати великий асортимент цінних для народного господарства продуктів: кормові дріжджі, кормовий концентрат вітаміну В₁₂.

На одній з технологічних властивостей переробки сировини ґрунтується і наступна особливість спиртової галузі. В залежності від виду сировини етиловий спирт буває харчовий і технічний. Підвидами харчового спирту є: картопляний; кукурудзяний; цукрово-мелясний; пшеничний; просяний; вівсяний; житній; цукрово-мелясний. Підвидами технічного спирту є: гідролізний; синтетичний; целюлозний. Різновидами етилового спирту є сирець і ректифікат. Сирець містить багато шкідливих сумішей, тому його ректифікують (очищають). Ступінь очистки спирту-ректифікату визначає його товарний сорт. В основі поділу ректифікованого спирту на сорти лежить технологічний принцип, а основною ознакою є вміст домішок в різних сортах. В сортах Люкс та Екстра враховується також якість використаної сировини. Для їх виробництва придатне лише кондиційне зерно. Для спирту вищої очистки і 1-го сорту використовується будь-яка харчова

сировина. Відмінності в сировині та ступені очистки спирту обумовлюють формування певних органолептичних і фізико-хімічних його показників.

В 1998 р. підприємства концерну розпочали виробництво нового продукту - спирту етилового денатурованого (спирту технічного). Технічний спирт використовується для виробництва широкої номенклатури продукції з його вмістом - розчинників, незамерзаючих рідин різного призначення, технологічних рідин металургійної, нафтогазодобувної, інших галузей промисловості, типографської фарби, тощо. На відміну від інших технічних спиртів (гідролізного, синтетичного) підприємства концерну виробляють технічний спирт біологічними, а не хімічними методами з відновлюваної сировини. Це дає можливість споживачам такого спирту використовувати на своїй продукції логотип "БІО", що значно підвищує її конкурентоспроможність на ринку аналогічної продукції [2, 11].

Наступна особливість полягає в тому, що спиртове виробництво тісно пов'язане, з одного боку з багатьма галузями господарського комплексу - етиловий спирт знаходить широке використання у хімічній, електрохімічній, парфумерній, косметичній, фармацевтичній та інших галузях вітчизняної промисловості, а з іншого - з сільським господарством. Отримуючи від сільського господарства рослинну сировину і вилучаючи з неї найменш цінну частину - вуглеводи, спиртова галузь повертає йому білкові вітамінізовані корми. Це єдина галузь промисловості, що здатна перетворювати дефектне (зіпсоване) зерно та відходи в доброякісні продукти [1, 3].

Одгією з важливих особливостей виступає те, що після розпаду Радянського Союзу, у зв'язку із втратою традиційних ринків збуту, розвиток спиртової галузі України зазнає значних труднощів - знос основного технологічного обладнання складає близько 60-90 %, а очисні споруди з біологічною очисткою стічних вод мають лише 15 % спиртових заводів; на спиртових заводах практично не впроваджується прогресивна технологія; потужності більшості спиртових заводів використовуються лише на 40-60 %, інші або просто рахуються на папері і нічого не виробляють, або виробляють дуже малі обсяги продукції, які не дозволяють нормально існувати. Це відповідно відображається на рентабельності виробленого спирту, і в результаті призводить до відсутності прибутку, зменшення кількості робочих місць, а також негативно відбивається на доходах регіонів. Ситуація ускладнюється ще й тим, що майже всі спиртові заводи знаходяться у сільській місцевості і являються основним джерелом коштів для місцевих бюджетів.

Наступна особливість полягає у тому, що у діючій системі управління спиртовою галуззю, на роботу підприємств значний вплив здійснюють місцеві держадміністрації. Зокрема вони затверджують контракти підприємств, які заключаються міністерствами та іншими підвідомчими Кабміну органами виконавчої влади.

На негативному впливі недосконалої податкової системи України на діяльність спиртових заводів ґрунтується особливість, яка пов'язана з тим, що окремі законодавчі положення про податки приймалися без належного наукового забезпечення, що зумовлює необхідність внесення до них значної кількості доповнень і змін, внаслідок чого порушується один з головних принципів формування податкової системи - стабільність.

Одна з особливостей галузі проявляється у зосередженості повноважень по розподілу нарядів на реалізацію спирту етилового у Державній податковій адміністрації України, що призводить до затримок в оформленні документів та погіршення господарських зв'язків спиртових заводів зі своїми постійними клієнтами, бо ДГАУ не володіє інформацією про те, скільки і який завод може продати спирту і куди його краще поставити [11].

На сучасному етапі розвитку економіки проявляється особливість, яка характеризується наявністю тіньового товароруку етилового спирту та лікєро-горілочної продукції, що складає за підрахунками фахівців, 20 % від обсягу продажу всіх лікєро-горілочаних виробів. Тіньовий оборот алкоголю за рік складає 2,5 млн. грн. [12, с. 124-126]. Наявні також в даному секторі періодичні конфлікти між лікєро-горілочаними виробниками та спиртовими заводами, що виникають через централізоване управління державою економічними взаємозв'язками між господарюючими суб'єктами та їх ринковою поведінкою.

Наступна особливість ґрунтується на традиційній державній монополії на виробництво та реалізацію спирту етилового. Однак, починаючи з 2003 р., виробники лікєро-горілочаних напоїв ініціюють у парламенті законопроекти, що дадуть змогу ліквідувати держмонополію на виробництво спирту. Монополія на виробництво алкогольної продукції, а відповідно і спирту, вводилась в різних державах в різні часи, в першу чергу, з метою боротьби з алкоголізмом - за допомогою такої монополії уряд міг контролювати виробництво і споживання алкогольної продукції населенням. Другим важливим завданням державної монополії на виробництво і оборот алкогольної продукції на всіх етапах історії було наповнення державної казни. До введення монополії на виробництво та продаж спирту або алкогольної монополії вдавались завжди коли потрібно було поповнити державну казну. У сприятливі часи монополія змінювалась акцизом. Ринковий механізм завжди дозволяє працювати підприємствам більш ефективно.

Важлива особливість ринку продукції підприємств спиртової галузі полягає в обмеженості внутрішнього ринку харчового спирту. Потреба ринку становить - 20-25 млн. дал. Обсяги експорту становлять 10 млн. дал. Розподіляється спирт у таких пропорціях (середньорічні дані АПН): горілка, міцні напої - 42 %; виноробство - 21 %; медицина - 9 %; парфумерія - 6 %; інше - 19 %; слабоалкогольні напої - 3 %. Крім того, фахівцями ДК "Укрспирт" встановлено, що споживання мелясного спирту для харчових потреб припадає на друге півріччя.

Наступна особливість впливає з того, що існуюча система державної монополії на виробництво етанолу як харчового, так і хімічного призначення одними й тими ж підприємствами створює суттєву перешкоду для інвестування в галузь. Підприємства інших галузей, яким потрібна нехарчова продукція з вмістом етанолу, проявляють зацікавленість у розвитку виробництва цієї продукції на заводах України, але не вкладають кошти в розвиток і технічне переоснащення підприємств виробників спирту виключно державної форми власності.

На багатьох підприємствах існують такі схеми, коли лікєро-горілочні виробники, які співпрацюють з

даними спиртовими заводами, купують необхідне обладнання і здають його їм в оренду. Імпортувати спирт приватні організації за вітчизняним законодавством не мають права. Будівництво нового спиртового заводу коштує від 30 до 50 млн. євро., але відповідно до Закону України від 18.11.2004 р. №2189-IV "Про внесення змін до деяких законів України щодо впорядкування обігу спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів" на період до 1 січня 2010 р. встановлено мораторій на будівництво нових державних підприємств з виробництва спирту [12].

Одна з сучасних особливостей ґрунтується на набутті особливої актуальності питання щодо завантаження потужностей мелясних спиртових заводів за рахунок організації виробництва нових для України видів продукції (виробництво альтернативних видів палива, зокрема біоетанолу, скломиючих рідин, розчинників і т.п.), у зв'язку з різким зменшенням обсягів експорту етилового спирту. Серед перерахованих можливих напрямків перепрофілювання незавантажених спиртових заводів, перевагу віддають біоетанолу, як сировині для біопалива та спиртовмісних рідин для різних галузей промисловості [4].

Ще одну, особливість ринку продукції підприємств спиртової галузі АПК визначає кризова ситуація у цукровій галузі промисловості України, яка є основним постачальником сировини для виробництва спирту – меляси.

І, нарешті, одна з економічних особливостей, полягає у низькій ціновій конкурентоздатності українського спирту на європейському ринку в порівнянні зі спиртом таких країн – конкурентів як Бразилія, Америка та Росія. Ціна формується за рахунок торгів на Роттердамській біржі. Україна продає спирт по 9 дол. США за 1 дал, а європейська ціна (в тому числі на якісний бразильський і канадський спирт) складає 7-7,5 дол. США за 1 дал. Крім того, в Україні немає законодавства, яке б розподіляло поняття "харчовий" та "технічний" спирт, що призводить до того, що вітчизняні підприємства змушені продавати в ЄС для технічних потреб харчовий спирт замість технічного.

Висока собівартість виробництва спирту в Україні викликана дороговизною меляси – сировини для виробництва технічного спирту. В Європу Україна постачає лише технічний етиловий спирт, 60 % якого складає меляса. В сезон (у вересні) ціна на мелясу виростає до 800-1000 грн. за 1 т, потім вона зменшується до 600-700 грн. за 1 т, в східних областях країни і до 400-500 грн. за 1 т, в центральних і західних областях, де сконцентрована велика кількість цукрових заводів (Вінниця, Тернопіль). Потребує вирішення питання зниження енергозатрат при виробництві спирту. Саме висока питома вага енергетичної складової в собівартості українського спирту робить його неконкурентоздатним на світовому ринку.

Висновки. Отже, для того щоб ринок продукції підприємств спиртової галузі функціонував повноцінно, враховуючи перераховані особливості його сучасного розвитку, необхідно: по-перше – удосконалити менеджмент і маркетинг спиртових заводів; по-друге – удосконалити нормативно-законодавче забезпечення виробництва і реалізації спирту етилового та нових видів продукції спиртових заводів; по-третє – розробити комплекс заходів державної підтримки для відродження вітчизняної цукрової галузі та сприяння ефективній взаємодії аграрних формувань, спиртових і цукрових заводів.

Подальші дослідження будуть спрямовані на розробку заходів з підвищення ефективності функціонування ринку продукції підприємств спиртової галузі.

Література

1. Домарецький В. Етиловий спирт як важлива сировина для різних галузей промисловості / В. Домарецький, А. Куц. // Харчова і переробна промисловість. – 2008. - №6. – С. 8-10.
2. Маринченко В.О. Технологія спирту / В.О. Маринченко. – Вінниця, 2003. – С. 277-284
3. Олійничук С. Комплексне використання сировини (спиртове виробництво) / С. Олійничук та ін. // Харчова і переробна промисловість. – 2006. – №1. – С. 4-7
4. Українець А. Спиртова галузь України на шляху до інноваційного розвитку / А. Українець, Л. Хомінчак, П. Шیان // www.ukrsprit.ua/ Публікації. Огляд ринку. – 6.12.2007.
5. Багрій Т.В. Збереження і відродження цукробурякового виробництва в Україні / Т.В. Багрій // Економіка АПК. – 2009. - №2. – С. 71-75
6. Багрій Т.В. Розвиток нових інтегрованих формувань у відродженні цукробурякового виробництва в Україні / Т.В. Багрій // Економіка АПК. – 2009. - №4. – С. 29-31
7. Набок Ю. Несолодко / Ю. Набок // Агро Перспектива. – 2009. - №5. – С. 52-56
8. Стасіневич В. Солодке + гірке вирішення проблем України в цукробуряковій галузі / В. Стасіневич // Пропозиція. – 2009. - №5. – С. 48-51
9. Пыхов В.Г. Экономика, организация и планирование спиртового производства // Всеволод Гаврилович Пыхов – М.: Пищевая промышленность, 1973.- 260 с.
10. Далекий Т. Позиція / Т. Далекий // Харчова і переробна промисловість. – 1991. – №5. – С. 2-3
11. Постанова КМУ "Про затвердження Порядку визначення виробників і покупців спирту та здійснення контролю за його обігом" від 29.08.2002 р. №1266.
12. Дикаленко М. Трезвый расчёт /Михаил Дикаленко, Элина Московчук // Бизнес. - 2009. - №10 (841) - С. 62-64. [http://www.business.ua/i841/a24865/ (08-03-2009 48k)].
13. Діхтяр В. Раз акциз, два акциз / В. Діхтяр // Агро Перспектива. – 2008. - №10. – С. 44
14. Максимова Л. Формальна приватизація / Л. Максимова //Агро Перспектива. - №10. – 2005. – С. 52-53
15. Монополия. Зарубежный опыт //Акциз. - №1. - 2006. - С. 11-18
16. Про внесення змін до деяких законів України щодо впорядкування обігу спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів - Закон України від 18.11.2004 р. №2189-IV

Мельничук О.И. Особенности развития современного отечественного рынка продукции предприятий спиртовой отрасли агропромышленного комплекса

Аннотация. В статье рассматриваются особенности развития современного отечествен-

ного рынка продукции спиртовой отрасли агропромышленного комплекса. Современный рынок спиртовой продукции характеризуется как результат исторически обусловленной эволюции системы экономических отношений в данной отрасли. Предложены меры по обеспечению полноценного функционирования рынка продукции спиртовой отрасли и повышению экономической эффективности деятельности спиртовых заводов.

Ключевые слова: рынок, конкуренция, спирт, биоэтанол, агропромышленный комплекс, спрос, предложение, государственное предприятие, спиртовой завод.

Melnychuk O.I. Features of the modern domestic alcohol production market development

Summary. *The features of the alcohol products modern domestic market of agro industrial complex are considered in the article. The modern alcohol products market is characterized as a result of historically conditioned evolution of economic relations in the industry. The measures to ensure the full functioning of the alcohol products market and the economic efficiency of the distilleries are proposed.*

Keywords: *market, competition, alcohol, ethanol, agriculture, demand, supply, state-owned enterprise, an alcohol plant.*